

УДК 378.22.016:376-056.264

Каплієнко А.І.,

Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна, akaplienko978@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАПИТ ДО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА

Анотація

У статті окреслено проблему підготовки кваліфікованих фахівців спеціальної освіти, здатних ефективно працювати в умовах Нової української школи. Розглянуто вимоги соціуму до підготовки вчителів-логопедів у закладі вищої освіти. Встановлено, що зі зміною соціального замовлення має змінитися і концептуальне наповнення змісту підготовки майбутніх логопедів у межах компетентнісного підходу. У зв'язку з цим висвітлено проблему підготовки учителів-логопедів до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу та відповідно до соціального запиту. Розкрито поняття «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність». Подано авторське розуміння терміну «професійна компетентність майбутнього вчителя-логопеда в інклюзивному освітньому середовищі». Розширено структуру професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда. Окреслено шляхи формування професійно компетентного учителя-логопеда до роботи в умовах інклюзії.

Ключові слова: вчитель-логопед, інклюзивне освітнє середовище, компетентність, професійна компетентність, соціальний запит.

Каплиенко А.И.,
Южноукраинский национальный педагогический университет
им. К. Д. Ушинского,
г.Одесса, Украина

Социальный запрос к уровню профессиональной компетентности современного учителя-логопеда

Аннотация

В статье обозначена проблема подготовки квалифицированных кадров специального образования, способных эффективно работать в условиях Новой украинской школы. Рассмотрены требования социума к подготовке учителей-логопедов в высшем учебном заведении. Установлено, что с изменением социального заказа должно измениться и концептуальное наполнение содержания подготовки будущих логопедов в пределах компетентностного подхода. В связи с этим освещена проблема подготовки учителей-логопедов к профессиональной деятельности на основе компетентностного подхода и в соответствии с социальным запросом. Раскрыто понятие «компетентность», «компетенция», «профессиональная компетентность». Представлено авторское понимание термина «профессиональная компетентность будущего учителя-логопеда в инклюзивной образовательной среде». Расширена структура профессиональной компетентности современного учителя-логопеда. Определены пути формирования профессионально компетентного учителя-логопеда к работе в условиях инклюзии.

Ключевые слова: учитель-логопед, инклюзивное образовательное среда, компетентность, профессиональная компетентность, социальный запрос.

Kapliienko A.I.,
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky,
Odessa, Ukraine

**Social request to the level of professional competence of the modern
teacher-speech therapist**

The article outlines the problem of training of qualified specialists in special education, able to work effectively in the conditions of the New Ukrainian School. The requirements of the society for the training of speech therapists in higher education are considered. It is established that with the change of social order the conceptual filling of the content of preparation of future speech therapists within the competence approach should change. In this connection, the problem of preparing speech therapists for professional activity on the basis of the competence approach and in accordance with a social request is covered. The concept of "competence", "competence", "professional competence" is disclosed. The author's understanding of the term "professional competence of the future speech therapist teacher in an inclusive educational environment" is presented. The structure of the professional competence of the modern speech therapist has been expanded. The ways of forming a professionally qualified speech therapist to work in the conditions of inclusion are determined.

Keywords: speech therapist, inclusive educational environment, competence, professional competence, social request.

Сьогодні в Україні продовжується реформування освіти. Зокрема, йдеться про демократизацію системи освіти та розширення доступу до неї всіх громадян, про впровадження інклюзії в систему дошкільних,

загальноосвітніх навчальних закладів. Водночас, у зв'язку зі збільшенням кількості дітей з важкими мовними порушеннями, усталенням інклюзивної парадигми в освіті нові вимоги до фахівців спеціальної освіти висуває саме суспільство. Мова йде про соціальний запит на висококваліфікованих фахівців, здатних вирішувати складні завдання в умовах інклюзивного освітнього середовища. Тож вимоги соціуму стосуються безпосередньо особистості вчителя-логопеда та системи підготовки учителів-логопедів у закладах вищої освіти, зокрема до рівня професійної готовності та професійної компетентності вчителів-логопедів.

М. Шеремет зазначає, що наразі «... принципово змінилося соціальне замовлення і держава, суспільство, батьки, спеціалісти суміжних галузей, які раніше ніколи «не помічали» цих і проблем, і дітей, стали вимагати від дефектологів негайно науково-методично забезпечити нові соціальні установки на всіх рівнях і у всіх аспектах...» [12; 8].

Організація інклюзивного навчання потребує вирішення кадрових питань. Відповідно, змінюються вимоги до підготовки фахівців у галузі корекційної освіти, в тому числі вчителів-логопедів.

Існуюча система професійної підготовки студентів, які здобувають спеціальну освіту у вищих навчальних закладах, більшою мірою приділяє увагу теоретичному аспекту професійного навчання, у той час як їх практичне застосування в процесі трудової діяльності супроводжується розв'язанням низки проблем психологічного і соціального характеру. Виникає необхідність орієнтувати підготовку вчителя-логопеда на ті процеси, що відбуваються в соціальному та культурному середовищі, на інноваційну діяльність в умовах інклюзивного навчання.

У цьому плані актуальною залишається проблема формування професійної компетентності логопеда в умовах інклюзивної освіти.

Питання підготовки логопедів до професійної діяльності привернуло дослідницьку увагу багатьох учених. Формування професійної

компетентності учителів-логопедів досліджували О. Мартинчук, Т. Мельніченко, Ю. Пінчук, Л. Стахова, Л. Федорович, М. Шеремет та ін.

Разом з тим, аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить про необхідність подальшого вивчення можливостей ефективної підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи в умовах інклюзії відповідно до вимог, що ставить суспільство.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми підготовки учителів-логопедів до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу та відповідно до соціального запиту.

Як відомо, компетентнісний підхід залишається одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні. Л. Федорович зазначає, що в умовах Болонського процесу саме компетентнісний підхід слід вважати провідним, бо «він змінює мету вектор змісту вищої освіти від передачі знань і умінь предметного змісту до формування майбутнього вчителя зі сформованими життєвими і професійними компетентностями» [11; 288].

Компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між вимогами до якісної підготовки спеціалістів і швидкою модернізацією системи освіти. Здатність до саморозвитку, адаптації, готовності до роботи в нових умовах – вимоги, що висувуються перед сучасними фахівцями з логопедії.

Компетентність визначається як оцінна динамічна категорія, що характеризує людину як суб'єкта діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження у тій чи іншій професійній сфері; виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші якості особистості [1].

Компетентність, за визначенням О. Сергійчук, це інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей [10; 200-201].

Термін «компетентність» пов'язаний із таким поняттям як «компетенція».

Ю. Бойчук вважає, що «компетенції – еталон досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, який устанавлює суспільство, а компетентність – це рівень досягнення компетенцій» [2].

Цікаву та філософськи осмислену інтерпретацію термінів «компетенція» і «компетентність» знаходимо у Б. Грудиніна, який вважає, що компетенція – наперед задана вимога до підготовки особи, наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері; компетентність – володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і містить особисте ставлення до предмета і продукту діяльності; це інтегроване утворення особистості, що акумулює вміння, навички, досвід і властивості особистості, які зумовлюють бажання, здатність та готовність розв'язувати проблеми та завдання [3].

При підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності у закладах вищої освіти найчастіше оперують поняттям «професійна компетентність». Тлумачення цього поняття також неоднозначне. В одному випадку професійна компетентність визначається як індивідуальна характеристика ступеня відповідності вимогам професії, як психічний стан, що надає можливість діяти самостійно і відповідно, як опанування людиною здатності та вмінь виконувати певні трудові функції [5] в іншому – як система особистісних якостей, знань і умінь, що зумовлюють готовність і здатність фахівця здійснювати професійну діяльність. [8; 124]; як інтегративна якість фахівця, який виявляє готовність до ефективної професійної діяльності [9; 6].

Професійна компетентність передбачає: сформованість уміння розмірковувати й оцінювати професійні ситуації та проблеми; творчий характер мислення; виявлення ініціативи у виконанні фахових завдань; усвідомлене розуміння особистої відповідальності за результат праці;

здатність до керування колективом; прийняття раціональних рішень у вирішенні конкретних завдань та проблем [8; 124].

Відтак, компетентнісний підхід до підготовки вчителя-логопеда акцентує увагу не на теоретичній підкованості фахівця, а на його здатності акумулювати знання, уміння, навички, досвід для вирішення завдань, що ставить перед ним професійна діяльність у змінних умовах.

За результатами аналізу різних підходів до визначення понять «професійна компетентність» і «професійна компетентність фахівця» О. Мартинчук виділені основні критерії, до яких належать:

- знання, уміння та навички, що визначають особистісну та професійну підготовленість фахівця до відповідної сфери діяльності;

- професійна позиція фахівця (система настанов та ціннісних орієнтацій, ставлень і оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, особистісні досягнення фахівця в професійній діяльності);

- індивідуально-психологічні особливості (стійке поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які зумовлюють індивідуальність та особливість фахівця);

- акмеологічні інваріанти фахівця (внутрішні чинники, які зумовлюють потребу фахівця в саморозвитку та самовдосконаленні) [6; 131].

Ю. Пінчук під професійною компетентністю вчителя-логопеда розуміє інтегративну якість фахівця, який виявляє готовність максимально ефективно здійснювати діагностику, корекційно-превентивне навчання та особистісний розвиток осіб з вадами мовлення [9; 7]. Дослідниця зазначає, що професійно компетентний фахівець виявляє готовність до ефективної професійної діяльності [9; 6], що, у свою чергу визначається як складно-структуроване утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного виконання спеціалістом професійних функцій та сталого професійного зростання [9; 7].

О. Мартинчук визначила професійну компетентність спеціального педагога у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами як інтегральну якість особистості, що охоплює: світоглядні позиції педагога як основу розвитку всіх компонентів професіоналізму, глибоку обізнаність і практичні уміння у сфері інклюзивного навчання, розвинені професійно значущі якості; загальну здатність до виконання на високому рівні готовності професійних завдань у сфері організації та впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, здатність нести професійну відповідальність за результати цієї діяльності, постійно підвищувати рівень своєї професійної діяльності [7; 130].

На нашу думку, професійна компетентність майбутнього вчителя-логопеда в інклюзивному освітньому середовищі – це інтегральне, динамічне, структуроване особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати професійну діяльність вчителя-логопеда, забезпечуючи можливість для розвитку і саморозвитку всіх учнів у процесі інклюзивного навчання.

О. Мартинчук визначила структуру професійної компетентності майбутнього логопеда у сфері інклюзивного навчання, яка має наступні складові: компетентність у діагностико-аналітичній, корекційно-розвивальній, дидактичній, виховній, консультативній, трансформаційній, конструктивно-організаторській, комунікативній діяльності [6; 132-133].

Поділяючи думку дослідниці, ми б хотіли додатково акцентувати увагу на такому важливому напрямку професійно діяльності вчителя логопеда, як інтегративно-соціалізуючий, який на нашу думку, доречно виокремити як складову професійної діяльності. Зміст цього виду діяльності пов'язаний із просуванням ідей соціальної інтеграції, забезпеченням соціалізації дітей-логопатів. Зазначимо, що спільне навчання в інклюзивному освітньому середовищі дітей з особливими освітніми потребами та дітей з типовим

рівнем розвитку корисне як для тих, так і для інших. В інклюзивних класах діти з особливими потребами включені в освітній процес. Вони осягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчаться виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення. Водночас, діти з типовим рівнем розвитку бачать життя і людей в усій різноманітності, вчаться допомагати, бути чуйними, терплячими, поважати права іншого. Важливо, що й родина дитини з особливими освітніми потребами відчуває свою включеність до суспільства, а не ізольованість через «інакшість» дитини. У цьому аспекті важливою є робота вчителя-логопеда з батьками всіх дітей, консультативна допомога, взаємодія з усіма учасниками навчально-виховного процесу, популяризація логопедичних знань.

Спираючись на вимоги, які висуває суспільство до професійної компетентності вчителя-логопеда як результату його навчання у закладі вищої освіти можна констатувати, що сучасний фахівець зі спеціальної освіти (логопедія) повинен мати:

- в особистісному аспекті такі моральні якості, як-от: здатність до емпатії, толерантність, чуйність, відповідальність, стресостійкість;

- в аспекті фахової підготовки: високий рівень професійної компетентності, що включає не тільки професійні знання, вміння та навички, а й здатність орієнтуватися у складній ситуації, приймати оптимальні рішення, бути мобільним і гнучким до змін, здатним до професійного саморозвитку.

З огляду на це, в процесі удосконалення змісту навчальних дисциплін при підготовці учителів-логопедів мають посісти чільне місце філософські питання, які формують світогляд майбутнього фахівця спеціальної освіти. До таких, зокрема, можемо віднести авторські спецкурси «Аксіологія

інклюзивної освіти» та «Тренінг партнерської взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі».

Тож умовами підготовки професійно компетентного учителя-логопеда до роботи в інклюзивному освітньому середовищі відповідно до соціального запиту вважаємо наступні:

- формування внутрішньої мотивації майбутнього логопеда до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти;
- науково-методичне забезпечення навчальних дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців в умовах інклюзії;
- розвиток практико-орієнтованої складової навчання у Лабораторії практичної підготовки учителів-логопедів і Лабораторії інклюзивної освіти;
- вдосконалення комунікативних навичок та вміння працювати в команді шляхом засвоєння курсу «Тренінг партнерської взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі».

Отже, соціальні процеси, тенденції розвитку суспільства обумовлюють зростання вимог до якості професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів. Нова концептуальна основа підготовки фахівців в рамках компетентнісного підходу орієнтується на цілеспрямоване формування професійно компетентного вчителя-логопеда, який володіє великим обсягом знань умінь і навичок, необхідних для вирішення складних практичних завдань, має стійкі внутрішні переконання щодо цінності інклюзивної освіти, та здатна задовольнити соціальний запит.

Враховуючи викладене, перспективи подальших розвідок пов'язуємо з визначенням кола професійних компетенцій, умов реалізації компетентнісного підходу при підготовці майбутніх вчителів-логопедів до інклюзивного навчання.

Література:

1. Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: монографія. Київ, 2004. 112 с.
2. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*. 2013. Вип. 13. С. 130-135.
3. Грудинін Б. О. Компетентнісний підхід – сутності висхідних понять та положень. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград, 2015. Вип. 7. Ч. 2. С. 140-146.
4. Козачук М. В. Формування професійної компетентності логопеда в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки РДГУ*. 2017. Вип. 17(60). С. 167-170.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
6. Мартинчук О. В. Сутність поняття та зміст професійної компетентності фахівців у сфері інклюзивного навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 130-136.
7. Мартинчук О. В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки і психології. Київ, 2019. 589 с.
8. Мельніченко Т. В. Вступ до спеціальності : логопедія. Модуль 2 : Навч.-метод. посіб. Київ, 2013. 182 с.
9. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2015. 20 с.

10. Сергійчук О. М. Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 Ч. 2. С. 198-206.

11. Федорович Л. О. Концептуальні засади підготовки логопеда до роботи з дітьми раннього віку у вищих навчальних закладах в умовах інтеграції в європейський освітній простір. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2012. Вип.21. С. 286-290.

12. Шеремет М. К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський. 2011. Вип. 17 (1). С.7-11.

REFERENCES

1. Bibik N. M., Vashhenko L. S., Lokshina O. I. (2004) Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukraïns'ki perspektivi: monografija. Kiïv, 112 p. [in Ukrainian]

2. Bojchuk J. D. (2013) Kompetentnisnij pidhid jak osnova modernizacii suchasnoï osviti. *Osvitnij prostir. Global'ni, regional'ni ta informacijni aspekti*, 13, 130-135. [in Ukrainian]

3. Grudin B. O. (2015) Kompetentnisnij pidhid – sutnosti vishidnih ponjat' ta polozhen'. *Naukovi zapiski. Serija: Problemi metodiki fiziko-matematichnoï i tehnologichnoï osviti*, 7, 140-146. [in Ukrainian]

4. Kozachuk M. V. (2017) Formation of professional competence speech therapist under inclusive education. *Naukovi zapiski RDGU*, 17(60), 167-170. [in Ukrainian]

5. Markova A. K. (1996) *Psihologija professionalizma*. Moskva : Mezhdunarodnyj gumanitarnyj fond «Znanie», 312 p. [in Russian].

6. Martinchuk O. V. (2014) The essence of the concept and content of the professional competence of specialists in the field of inclusive education for children with severe speech disorders. Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University, 28, 130-136. [in Ukrainian]

7. Martinchuk O.V. (2019) Teorija ta praktika pidgotovki fahivciv zi specialnoi osviti do profesijnoi dijalnosti v inkluzivnomu osvitnomu seredovishhi. Doctor's thesis. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Mel'nichenko T. V. (2013) Vstup do special'nosti : logopedija. Modul' 2 : Navch.-metod. posib. Kyiv, 182 p. [in Ukrainian]

9. Pinchuk J. V. (2015) Sistema profesijnoi kompetentnosti vchitelja-logopeda . Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian]

10. Sergijchuk O. M. (2011) Profesijna kompetentnist' majbutn'ogo uchitelja u sistemi pidgotovki do pedagogichnoi dijalnosti. Problemi pidgotovki suchasnogo vchitelja, 4, 198-206. [in Ukrainian]

11. Fedorovich L. O. (2012) Konceptual'ni zasadi pidgotovki logopeda do roboti z dit'mi rann'ogo viku u vishhij navchal'nih zakladah v umovah integracii v evropejs'kij osvitnij prostir. Naukovij chasopis. Korekcijska pedagogika, 21, 286-290. [in Ukrainian]

12. SHERemet M. K. (2011) Pidgotovka korekcijskij pedagogiv u vishhij navchal'nih zakladah. Zbirnik naukovih prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogiienka. Serija : Social'no-pedagogichna. Kam'janec'-Podil's'kij, 17 (1), 7-11. [in Ukrainian]